87544

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI / 3

Dinler Tarihi Araştırmaları - III

(Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara)

2000. YILINDA HIRİSTİYANLIK

(DÜNÜ, BUGÜNÜ ve GELECEĞİ)

Ankara
2002

NASTURİLİK ve TÜRKLER

Doç. Dr. Mustafa ÜNAL*

Bilindiği üzere Türkler, yaşadıkları değişik coğrafyalarda, Konfüçyanizm, Taoizm, Budizm, Zerdüştlük, Manilik, Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi evrensel kabul edilen dinlerin hepsine girmiş, bu durumlarıyla da belki dünyada eşine hiç rastlanmayacak bir özellik kazanmışlardır.

Türklerin değiştirdikleri dinlerden şimdi burada söz konusu edeceğimiz din, Hıristiyanlık olup onun Nasturi kolunun Türkler arasındaki durumunun tarihsel ve siyasal açıdan değerlendirmesi olacaktır.

Türkler arasındaki Nasturilik konusuna geçmeden önce, Hıristiyanlığın Roma dünyasındaki durumuna kısaca göz atmak yararlı olacaktır kanaatindeyiz.

Katolik Roma ve Ortodoks dünyası ve diğer bazı küçük toplulukların otorite kabul ettiği 325 İznik ve 381 İstanbul konsilleri Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesi üzerinde yoğunlaşmış olduğundan, Hıristiyan dünyası huzura kavuşamamış, İsa Mesih'in tanrısallık ve insani yönü, bir tartışma konusu olarak kalmıştı. Bu konuyu ilk kez Suriye'de Laodisya rahibi Apollinaris, İsa'nın iki ayrı özelliği barındırmasının mümkün olmadığını ve sadece tanrısal logosun rasyonel unsur olarak İsa'da bulunduğunu ve Onun mükemmel bir tanrı olduğu şeklinde söyleyerek tartışmayı başlattı. Apollaniris'e göre İsa, eğer insani özelliği barındırıyor olsaydı, insanın günah işleme temayülü olduğundan insanlığın kurtuluşu imkansız olacaktı. Onun bu görüşü, başında başpiskopos Cyril'in bulunduğu (412-444) İskenderiye Okulunda taraftar bulurken, Roma ile İstanbul sinodları ve Antakya okulu ile Kapadokya Hıristiyanları tarafından değişik tarihlerde kınanıp şiddetle reddedildi.[1]

---

* Erciyes Üni. İlahiyat Fak. Dinler Tarihi Anabilim Dalı

1 Kenneth Scott Latourette, A History of Christianity, vol. 1, New York, London, 1975, s. 165-166; A. R. Whitham, The History of the Christian Church to the Separation of East and West, London, 1957, s. 281-282.

Aralarında 392'den 428'e kadar Mopsuesta (şimdiki Misis. Adana-Ceyhan arasında bir kasaba) piskoposluğu yapan Teodore, John Chrysostom ve 428 yılında İstanbul piskoposluğuna çağrılan Antakya papazı ve rahibi Nastur gibi öğrenciler, hocaları Tarsuslu Diodorus ile birlikte, Antakya Okulunda İsa'nın tarihsel yönü ile ilgileniyorlardı. Konumuzla ilgili olmasından dolayı, bu noktada, Nastur'a ayrı bir yer vermemiz yerinde olacaktır.

Nastur,[2] Antakya Okulunun en ünlü keşiş ve patriği idi. Bilgisi ve ünü sayesinde, daha sonra İstanbul piskoposluğuna getirildi. Bu görevi sırasında Nastur, bu çevrede yerleşmiş olan İskenderiye görüşlerine karşı çıktı. İlk olarak Bakire Meryem'e yüklenen "Teotokos-Tanrının Annesi-" sıfatını ayinlerden kaldırarak bunun yerine "Kristotokos-Mesih'in Annesi-" sıfatını kullandı. Onun bu uygulamasından Cyril rahatsız oldu ve İmparatordan şüphelenmeye başladı, çünkü şöhreti yara almıştı. İstanbul'un Antakya Okulunun tekeline girdiği şeklinde propaganda yapan ve İstanbul ile Roma arasında çok diplomatik davranan Cyril'e karşılık Nastur, samimi bir şekilde fikirlerini açıkça yayıyorken, aleyhine yapılan propagandaları kaldırmak ve problemi halletmek için İmparator konsil toplanmasını istedi. 431 yılında Üçüncü Ekümenik Konsil (Efes Konsili), Cyril'in taktikleri doğrultusunda, Nastur'un arkadaşları şehre ulaşamadan, şehre üç gün sonra gelen Roma Piskoposu Celestine'in de katılımıyla toplandı ve uzun tartışmalardan sonra Nastur aforoz edilip sürgününe karar verildi. Nasturi inancı da imparatorlukta yasaklanıp müminleri takibat altına alındı.[3]

---

2 Nastur, yaklaşık olarak 380 yılında Maraş çevresinde doğdu. Küçük yaşta din öğrenimi almak için Antakya'ya büyük bilgin Teodor'un yanına gitti. Burayı başarıyla bitirdi. Ardından keşişlik eğitimi aldı. Kendinden önceki ve döneminin din adamlarının yorumları üzerinde çalıştı, ama bütün bunları çok kısır buldu. Bir müddet keşişlik yaptıktan sonra, Antakya Kilisesinde halkı eğitmekle görevlendirildi. Dini bilgisi ve hitabeti, diğerlerinden çok üstün idi. İstanbul patriği Sisinius Aralık 427 yılında ölünce, İmparator II. Theodose tarafından patrikliğe atandı ve 10 Nisan 428 tarihinde büyük bir törenle bu görevine başladı. (daha geniş bilgi için bkz. A. Vahap Taştan, Nesturi Misyonerlerin Orta Asya ve Çevresindeki Faaliyetleri, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış YL. Tezi, Kayseri, 1986, ss. 1-5.

3 Latourette, s. 168; W. H. C. Frend, s. 213-215; Whitham, s. 282-286; Aziz Suryal Atiya, Mezopotamya'da İlk Doğu ve Batı Süryani Kiliseleri ..., çev. Meral Barış, Södertalje, 1995, s. 55-56; J. G. Davies, The Early Christian Church, London, 1965, s. 219, 222, 238-239,253-257.

Sürgün hayatı Mısır'da geçen Nastur, burada çok sıkıntılar içerisinde bir çok kitap yazmıştır. Eserlerinde daha fazla inancını ve kendi masumiyetini savunmuştur. Eserlerinden birisi Trajedi başlığını taşır. O sürgünde iken Mısır'da öldü.[4]

Nasturiliğin Yayılışı

Nastur'un ölümüyle, onun fikirleri ve hareketi ölmedi, bilakis bir takım aydın ve halk arasında daha fazla konuşulmaya ve taklit edilmeye başladı. Hatta daha önceden tamamen karşısında olan ve sürgününe neden olan Cyril ve John bile onun fikirlerini kısmen de olsa kabul etmeye başladı. Nastur'un inanç esaslarını kabul eden topluluklara Nasturiler denmeye başladı.

Hıristiyan inancı, Roma İmparatorluğu eli ile İrlanda'dan Akdeniz kıyılarına ve Portekiz'den Kafkaslara kadar yayılma kabiliyeti gösterdiği 4. ve 5. yüzyıllarda, Zerdüştlük inancını resmi din kabul eden Sasanilerin engel olması nedeniyle Orta Asya'ya yayılma fırsatını bulamamıştı. Romalılar bu engeli Sasanilerle yaptığı savaşlar sonucunda Sasanilere kaptırdığı esir askerleri vasıtasıyla aşmaya çalıştı ve Hıristiyanlığı Sasani topraklarında yayma fırsatını yakaladı.[5]

Hıristiyanlığın, daha önce, M.Ö. 356-323 yılları arasında Makedonyalı Büyük İskender'in Helen kültürünü yerleştirdiği Pers ülkesinin Herat, Merv ve Meşhed kentlerinde daha hızlı yayıldığı ve buralarda başpiskoposluk merkezi kurduğu görülür. Kervan yolları üzerinde bulunan bu kentleri merkez kabul eden Hıristiyan din adamları, buralardan Orta Asya'ya doğru propaganda yapmaya başladılar. Tabii bu arada, Roma İmparatorluğunun, Sasanilere Hıristiyanlığı azınlık dini olarak kabul ettirmesi ve propaganda hakkı tanıtmasının etkisini de hesaba katmak gerekir. Hıristiyanlık Sasani ülkesinde hızla yayıldı. Hatta 410 (bazı kaynaklarda 424) yılında başkent Selukya-Ktesifon'da katolikos tarafından bir konsil toplandı. Bu konsile Herat, Merv, Nişabur, Meşhed, Sicistan, İsfahan ve Rey piskoposları katıldığı bilinmektedir. Bu konsil ile Pers Kilisesi resmen kurulmuş oldu. Ancak ilerleyen zaman içerisinde, Roma ve İskenderiye okullarının etkisinde kalan Roma devleti tarafından Nasturiler takibe alınmaya başladı. Takibe alı-

4 Whitham, s.287.

5 Latourette, s. 102-103.

nan Nasturiler Roma imparatorluğu ile rekabet halinde olan Pers ülkesine sığınarak hayat buldular. Pers hanedanından adı bilinmeyen birisinin gayretleriyle, İsa'nın tanrısal ve insani özelliğinin farklı iki şey olduğu görüşünü savunan Nasturi öğreti, ülkede yayılmaya başladı ve daha önceden Roma'nın isteğiyle kurulan Mezopotamya-Pers kilisesinin temel öğretisi haline geldi. Bu kilise bir müddet sonra Nesturi kilisesi adını aldı (483).[6] Nasturi öğretisinin yapısı ve adetleri diğer Doğu Kiliselerine benzemektedir. Onlar Batı kiliseleri gibi, İsa'nın insani ve tanrısal ilişkisi hakkındaki inançlarını, öğretilerinde vurgulamıyorlardı. Manastır ve keşişleri vardı. Piskopos ve Katolikosları evlenmemeli idiler. Evharist-komünyon ayinini, İsa ve azizlerin resimlerinin bulundurulmasını kabul ederler, şehit ve diğer önemli Hıristiyan din adamlarına saygı gösterirler.[7]

İşte Hıristiyanlık, Nasturi kilisesinin İran'da kurulmasından sonra Asya'da daha rahat bir yayılma imkanı yakaladı. Ancak bu rahatlık, bir asır bile geçmeden, Pers devletinde meydana gelen taht kavgaları yüzünden, yerini çilelere ve göçlere bıraktı.

---

6 K. S. Latourette, s. 103-104, 169; W. H. C. Frend, The Early Church, from the beginnings to 461, London, 1992, s. 93. Bu arada, İskenderiyeli Cyril ile Antakyalı John'un yaşadığı sürede, Roma ülkesinde ilahiyat tartışmaları sükune ulaşmış, ama ölümlerinden sonra ülkede iki akım kendini göstermiştir. Birincisi, İsa'nın insani yönünü vurgulayan ve İncillerin tarihsel yönüne önem veren Antakya akımı; diğeri iselsa'nın insani yönünden daha çok tanrısal yönüne ağırlık veren ve İncilleri simgesel açıdan yorumlayan İskenderiye akımı. Ancak 444 yılında Cyril'in yerine Dioscurus'un geçmesiyle İskenderiye de İsa'nın tanrısallığının dışında tartışmaya başlayınca Hıristiyan ilahiyatındaki ateşli tartışmalar yine başladı. İmparator Peter Leo I, bu tartışmalara son vermek amacıyla İtalya'da bir konsil toplanmasını istedi, ama 451 yılında, İtalya yerine Kalkedon (Kadıköy)'da topladı ve "İsa'nın ne tanrısallık yönünün ne de insani yönünün tek başına bir anlam ifade edeceğini, bunun aksine her ikisinin İsa'da mükemmelen birleştiği" yönünde çıkardığı bir sonuçla İskenderiye ve Antakya okullarını devre dışı bırakarak o güne kadar tartışmalara neden olan öğretileri suçladı.

Kalkedon konsilinin kararlarına rağmen İskenderiye'nin görüşleri yayılmaya devam etti. Batı Roma ile Doğu İstanbul kiliseleri Kalkedon kararlarını kabul etmelerinden dolayı, Monofizitler olarak adlandırıldı. Zira bunlar , bir takım insani tabiat taşımasına rağmen Tanrı'nın İsa'da birleştiğini, ona hulul ettiğini savunuyorlardı. Ancak bazı noktalarda İstanbul Kilisesi, Kalkedon bildirgesine karşı çıkıyordu.

7 Nasturi inançları ve ibadetleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. A. Vahap Taştan, ss. 6-20.

Hıristiyanlık ve Orta Asya

Hıristiyanlık Orta Asya'ya beşinci yüzyılın sonlarına doğru, Nasturiler aracılığı ile girmeye başlamıştır. Nasturi misyonerlerinden bir kısmı, İran, Orta Asya ve Çin ülkelerinde çalışmışlardır. Bizim buradaki bölgelerle ilgili olanlar şunlardır: I. Mar Aba (517-552) İran ve Orta Asya; A-Lo-Pen (600'ler) Çin, Ta-mou-Çe (700'lerin ilk dönemi) Çin, Timothe (718-820) Türkler arasında.[8]

Nasturiliğin Türkler arasında yayılmasında en fazla çaba sarf eden kişi, Katolikos I. Timothe'dir. Biz bunu, kendisinin yazmış olduğu ve kendisine gönderilen mektup ve raporlardan öğrenebilmekteyiz.[9]

Bu arada bir konuya işaret etmek gerekir. Türklerin, hemen hemen bütün mahalli veya evrensel dinleri kabul edişleri değerlendirilirken, sebep olarak çoğunlukla "ticari ilişkiler" ön plana çıkartılmıştır. Nasturi inancının yayılması ve kabul edilmesi de aynı nedene dayandırılır. Halbuki, dünya hakimiyeti idealine sahip Türkler, her hangi bir dinin ülkelerinde anlatılmasını veya kabul edişlerini, "alternatif güç" değerlendirmesiyle "siyasi araç" olarak kullanmışlardır. Aşağıda görüleceği üzere, Nasturilik olayında da aynı nedenin "gizli" olarak kullanıldığı anlaşılır.

Hıristiyanlığın Türkler arasında yayılması, ticari ilişkilerden başka iki nedene dayandırılabilir:

1- Nasturi Hıristiyanlığının Orta Asya'da yayılmasında diğer bir önemli merkez, Nasturi inancının yayılmasının belkemiği kabul edilen manastır yönetimidir. Manastırlarda, Hıristiyan öğretisinin bilinmediği bölgelere yaymak amacıyla her türlü tehlikeyi göze alan, kararlı insanlar bulunurdu. Bu insanlar, yukarıda da işaret edildiği üzere, Pers ülkesindeki barış günlerinde, deyim yerindeyse, zaman zaman Orta Asya'ya Türklerin arasına sarkıyorlardı.

2- Pers ülkesinde huzuru kaçan Nasturilerin Türk ülkelerine sığınmak zorunda kalmaları. Pers devletinin Batıdaki Bizans'a karşı kullanmak amacıyla, Roma Devletinin teşvikiyle daha önceden kurmaya mecbur kaldığı Pers Kilisesinin yerine tercih ettiği ve kolladığı Nasturilik, bu ülkede barış

8 Diğer misyonerler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Taştan, s. 47-53.

9 İlgili mektup ve raporlar Alphonse Mingana tarafından The Early Spread of Christianity in Central Asia and the far East: A New Document (Manchester, 1925) adıyla yayınlanmıştır.

içinde faaliyetlerini sürdürürken, aynı zamanda, pek güçlü olmasa da çalışma alanını Orta Asya'ya doğru genişletme gayretinde bulunmuşlardı. Pers ülkesindeki barış ortamı, fazla sürmeden beşinci yüzyılın sonlarına doğru, görülen taht mücadeleleri neticesinde bozulmuş, bundan da en fazla Nasturiler etkilenmiş ve Orta Asya Türk devletlerine sığınmak zorunda kalmışlardı. Batıya dönemezlerdi, çünkü onların takibatları altındaydılar.

Bu olay şöyle kaydedilir: Pers Nasturi Kilisesi Patriği Akakiyus döneminde (485-496), dini hoşgörüyü kendine düstur edinen Pers Kralı II. Kavad (488-531), Camasp (496-498) tarafından zorla tahttan indirilmiş ve kendine ve taraftarlarına baskı uygulamış; Nasturi manastır yöneticileri ve müminleri ile birlikte Pers ülkesinden Türkistan'a sığınmışlardır. Bu durum, Josua'nın Timothe'ye yazdığı mektupta şöyle anlatılır: "Ve Kubad (Kavad) kaçtı ve yakın bir ilişki içinde Türklerin ülkesine gitti. Aslında kendisi babasının zamanında Türk hakanı ile düşmanlık içindeydi. Kubad, Türk hakanından ülkesine karşı temizlik harekatı yapması için bir ordu hazırlamasını diledi. Türk hakanı bir ordu hazırlayıp iki yıldır tahta bulunan Camasp'ı tahtından indirdi. Kubad Magilerin de dahil olduğu bir çok insanı öldürdü. O Hıristiyanlara karşı çok hoşgörülü idi, çünkü kendisi Türk hakanına giderken Hıristiyanlar yanında yer almıştı."[10] Kavad'ın çağdaşı olan Nasturi bir yazar, 555 yılında, yukarıdaki olay ile ilgili olarak şöyle yazar: "Hunlar kendi dillerinde yazmayı 20-30 yıl önce öğrendiler. Kavad'ın yanında Raşhanyalı John ve Thomas gibi keşişler olduğu halde, Pers ülkesinden Hunlara sığındılar. Oraya sağ-salim ulaştılar ve otuz yıldan fazla kaldılar. Orada evlendi ve çocukları oldu. Türklerin arasında bir çok Bizans esir askerleri bulunuyordu. Türk hakanının hoşgörüsü sayesinde bu esir askerler dinlerinin gereklerini yerine getirebilmeleri için, hakandan din adamı bulmasını dilediler, O da Roma İmparatoru Justinyen'den din adamı istedi. Probus ile dört papaz ve misyoner Hun Türklerine elçi olarak gittiler. Bu ekibe daha sonra bir Ermeni papazı da dahil oldu. Bu kimseler Türklerle iyi ilişkiler içinde bulundular. Dini konulardan başka tarım konularında da bildiklerini onlara öğrettiler. İlerleyen ilişki dairesinde, Hunlardan isteyen kimseleri vaftiz ederek hıristiyanlaştırdılar."[11]

---

10 Alphonse Mingana, The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document, Manchester, 1925, ss. 8-9.

11 Mingana, s. 9-10.

Hıristiyanlaştırma çalışmaları sadece Hunlarla sınırlı kalmayıp diğer Türkler arasında da sürdürüldü. 549 yılında Ceyhun ırmağı kıyısındaki bir takım Türk boyları da Nasturi Patriği I. Aba'dan papaz istemişlerdir. Soğd ülkesindeki Soğdak Türklerinin bir kısmı da Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi.

Nasturi inancı, Türkler arasında, yukarıda da işaret edildiği üzere, İran'-dan kaçan Nasturi müminleri ve din adamları tarafından yayılmıştır. Türklerin bunlara kucak açmasına iki neden ileri sürülebilir:

1- Batıdaki Sasanilerle olan siyasi ve kültürel rekabeti kazanmak amacıyla, bu ülkede ortaya çıkan karışıklıktan kurtulmak için kaçan hanedan ve Nasturi üyelerine yardımcı olmak suretiyle, Sasanilere üstünlük kazanmak. Öyleki, 591 yılında Hüsrev'e karşı, II. Behram'ın yaptığı savaşta, Behram'ın ordusunda, alınlarında haç işareti bulunan çok sayıda Nasturi Hıristiyan asker bulunmaktaydı.[12]

2- Nasturileri kendi ülkesine kabul etmek suretiyle, Doğu'da Çin imparatorları tarafından sempatiyle bakılan Nasturilere cazibe kazandırmak ve onların Çin'e giderek aleyhlerine güç oluşturmalarını engellemek. Bu bağlamda, ilerleyen zaman içerisinde Çinliler uzaklardan kendi ülkelerine gelen Nasturi misyonerlerini, benzer amaç doğrultusunda, ülkesinde çalışmalarına izin vermiştir. Örneğin, 635 yılında A-Lo-Pen adlı Suriyeli bir Nasturi misyoneri, Çin İmparatoru Tai Tsaing'in desteğiyle, Çin ülkesinde Nasturiliği resmen yaymaya başladı. Bu ülkedeki Nasturiliğin varlığı, dokuz ve onuncu yüzyıllardaki baskılardan dolayı giderek azalarak, daha sonraki asırlarda yok olmuştur.

Müslümanlar ve Nasturilik

Müslüman Arapların bölgedeki askeri ve siyasi arenada görünmeleriyle, Zerdüşt Sasaniler altında acı çeken Nasturilere bir rahatlama geldi. Diğer gayri Müslimlerden de alınan Cizye karşılığında, inanç ve ibadetlerini serbestçe sergilemeye başladılar. Bununla birlikte, zaman zaman Bizansla yapılan savaşlarda Nasturi ve diğer Hıristiyan kilise binaları (özellikle kanuna aykırı olarak yapılan yeni kilise binaları) tahrip edildi. Bu durumları göz ardı edilirse, Nasturiler o zamana kadar yaşadıkları en rahat ve mutlu dönemlerini yaşıyorlardı. Can, mal, inanç ve ibadet hakları var idi, daha da önemlisi, Abbasi ülkesinde çok değerli mevkilerde, mahkeme, medrese,

12 A. Vahap Taştan, s. 43.

bankacılık, ticaret, fizik, astroloji ve felsefe gibi alanlarla çalışıyorlardı. Antik Yunan filozoflarının eserlerinden bazılarını Arapça'ya onlar çevirdiler. Batı Avrupa Hıristiyanları, antik dönemle ilgili bilgileri çok daha sonralar, Müslüman Arapların yaptığı ve Nasturilere yaptırttığı bu çevirilerden öğrenecekler.

Bu dönemlerde Nasturiler misyonerlik işlerinde yoğun bir biçimde çalışıyorlardı. Bir takım yasaklayıcı kanunlara karşılık, Zerdüşt Perslerden bir çok mühtedi kazandılar, kazandıkları sayıların oranı, daha sonraları Müslüman Araplardan kazandıkları mühtedilerden daha fazla idi. Hazar'ın doğu ve güneyinde, Orta Asya'da bir çok misyonere ve mühtedi topluluklarına sahip idiler. Orta Asya'nın bazı ticaret yolları üzerinde bulunan Herat, Merv ve Semerkant gibi kentlerinde Nasturi Kiliseleri, patrik, metropolit-başpiskoposları vardı. Müslümanlık bu bölgelere girmeden önce, Heftalit Türkleri ve bazı Türk boyları arasında Hıristiyanlığın var olduğu anlaşılmaktadır, ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, çoğunluk dini olamamıştı. Bu zamanlarda İslam, Türkler arasında görülmeye başladığı zamanlarda Türkler arasında en yaygın olan din Maniheizm idi. Bu bölgede askeri mücadelelerini sürdüren Müslüman Araplar miladi 950'lere kadar üstünlüğünü tescilleyememişti.[13]

Miladi 950 ile 1350 yılları arasında Hıristiyanlık, Batıda, hemen hemen bütün ülkede resmi din haline gelmiş, hatta Avrupa ile Hıristiyanlık eşanlamlı bir durum kazanmış iken, Hiçbir zaman çoğunluk dini olamayan Nasturi Hıristiyanlık Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta Asya ve Doğu Asya'da gittikçe azalmış, yerini İslam'a bırakmıştır.

Bu yıllarda Hıristiyanlık, Avrupa dışında güç kaybederken, onbirinci yüzyılın başlarında Nasturi Hıristiyanlık Orta Asya'da yeni bir yayılma imkanı yakaladı. Bu arada Kerait Türklerinin bir Hanı, vaftiz edilmesini isteyip Hıristiyan oldu, onüçüncü yüzyılda da halkının büyük bir çoğunluğu Hıristiyanlığı kabul etti. Aynı yüzyılda Tatarlar ve Uygurların bir kısmı Hıristiyan inancını benimsediler. Keraitlerin mirasını devam ettirmek isteyen Moğollar, Cengiz Han zamanında daha siyasi tavırlar sergileyerek, Hıristiyanlığa sempatik baktılar. Bu bağlamda Cengiz Han, oğullarından birisini, Kerait sarayından Hıristiyan bir prensesle evlendirdi. Cengiz Han'ın bunlar-

13 Latourette, s. 322-325.

dan Kubilay Han ve Hülagu adında iki torunu oldu. Hülagu'nun en sevdiği eşi de Hıristiyan idi. Moğollara 1251-1259 yılları arasında hanlık yapan Büyük Han'ın, Ermeni bir papazı tarafından vaftiz edildiği rivayet edilir. Moğollar vasıtasıyla Çin, Hint yarımadası ve Türkler arasında tekrar yayılma fırsatı yakalayan Hıristiyanlık (Nasturilik), yine Moğolların, bölgede güçlü bir devlet olma hesabıyla, Papalıktan istediği yardımlar sonucunda Katolik öğretisi de yayılmaya başladı. Papalık buralara Fransiskan ve Dominikan tarikatları mensuplarını ve seyyahlar gönderdi. Kubilay Han'ın 1278 yılında Papanın temsilcisi tarafından vaftiz edildiğine dair raporlar bulunmaktadır. Hıristiyanlar Hanbalık (Pekin) ve bazı Çağatay şehirlerinde patriklik ve piskoposluk kurdular. Burada Moğolların Batıdan din konusunda yardım istemekteki amacı, siyasi bir gaye için olup kendilerine rakip olan Türkler ve Çinlileri, Batıdan alacağı yardımlarla ekarte etmekti. Aldığı desteklerle, Moğollar bu bölgede Hıristiyanlığı tekrar canlandırmayı ve günümüze kadar, en azından kendilerini anlatmayı sürdürdüler.[14]

Günümüzde Nasturiler

Timur İmparatorluğunun Asya'da hakimiyet kazanmasıyla birlikte, Nasturiler, bulundukları yerlerden ayrılarak Anadolu'ya göç etmeye başlamışlar ve şimdiki Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Yoğun olarak Hakkari, Nusaybin, Tebriz, Tahran ve Musul yörelerinde dağlık alanlarda dış dünyadan soyut olarak yaşayan Nasturiler, bölgedeki Kürtlerin ağır davranışları yüzünden, kendi patriklerini hem dini hem de dünyevi lider olarak görüyorlardı. Bu durumda da, dini inanç ve uygulamalarında farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmaz oluyordu. Patrikin hem dini hem de dünyevi lider olması özelliği, bu makamın önemini arttırmış ve bir takım aşiretler arasında patriklik mücadelesini kızıştırmıştı. Bu meyanda, 1551 yılında ölen Patrik Şamcun Bar-Mama'nın ölümünden sonra, Nasturi Kilisesi iki ayrı patriğe sahip oldu ve ilk ciddi mezhepçilik başladı. Seçilen patriklerden biri, ölen patriğin yeğeni Şamcun Denho; diğeri de Vatikan tarafından desteklenen ve Katolikliğe ihtida ettiği takdirde, daha iyi konumlara getirileceğine dair ikna edilen Hürmüz Manastırı Rahibi Yuhanun Sulaka idi. Sulaka ve taraftarları Katolikliğe geçtiler, ama bu süreç 1770 yılına kadar devam etti ve bu tarihten sonra, Papa'nın vaatlerinin yerine getirilme-

14 Latourette, s. 401-405, 590-591.

mesinden dolayı, geleneksel Nasturiliğe geri döndüler. Ancak, bu aşiretten başka aşiretler daha sonraki yıl ve yüzyıllarda Papalık ile ilişkiler içine girme teşebbüsünde bulunmuşlardır.

1820 yılında bir İngiliz işadamının, Musul'un kuzeyindeki Ninova yöresini ziyaret edip yörenin kültürel ve arkeolojik yönü hakkında bir rapor hazırlamasından sonra, Nasturiler Protestan dünyasının misyonerlik hedefine maruz kalmıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Ruslar da Nasturileri hedef alan siyasi amaçlı misyonerlik çalışmasına girişti, ama vaatlerini zamanında yerine getirmeyince Rus Ortodoksluğuna geçen Nasturiler, eski yollarına geri döndüler. Osmanlıya karşı kullanmak amacıyla, Nasturilere yönelik siyasi anlamdaki misyonerlik çalışmalarında en başarılı olanlar Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, Danimarka ve Norveç kaynaklı Protestan örgütleri başarılı olmuşlardır. İngilizler bu maçla 1903 yılında Van'da misyon merkezi kurmuşlardır.

1843 yılında, ağalığını bütün Güney-Doğu ve Doğu Anadolu'da yaymak ve Türklere karşı bir devlet kurmak amacındaki Botanlı Bedirhan adlı bir Kürt ağa, daha önceden de pek iyi komşuluk içinde bulunmadıkları Nasturilere karşı bir savaş başlattı ve binlercesini öldürttü ve binlercesi de Rusya ve Musul'a kaçtılar. Kaçtıkları yerlerde de İngiliz ve Ruslarca kurulan Osmanlı karşıtı Dunster Güçleri'ne gönüllü asker olarak katıldılar. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte hangi devletle işbirliği yapacaklarında kararsız kalan Nasturiler, arada kaldılar. Bir ara Milletler Cemiyeti, Nasturilerin tümünün Kanada'ya yerleştirilmelerini tavsiye ettiyse de onlar, bulundukları yerlerde eski Asur medeniyeti şemsiyesi altında bağımsızlık kazanma niyetindeydiler. Ancak, savaştan sonra bölgede Irak, Suriye ve Suudi Arabistan gibi devletler kurulunca amaçlarını gerçekleştirememiş oldular, hatta sözü geçen bu devletlerde, yüzyıllardır varlıklarını sürdürdükleri Osmanlı Devleti içindeki huzurlarına hasret kaldılar ve Kürtlerin de katılımıyla Arapların gerçekleştirdiği yoğun katliamlar altında kaldılar. Kurtulanların bir kısmı ABD'nin değişik kentlerine, özellikle de Chicago'ya göçüp yerleşmişlerdir (25.000 kadar).

Orta Doğu'da Nasturi nüfusunun 30-40.000 dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Protestanlığa geçen Nasturilerin dini ve milli kimliklerini kaybettikleri ve yok oldukları genel bir kanaat olup, diğer parçalarından kalanları da Roma merkezli Keldani Kilisesi, Süryani-Yakubiliğini merkez alan Güney Hindistan'daki Malabar Kilisesi ve çoğunlukla Nasturilerin oluşturduğu Mellusyan Trichur Kilisesi etrafında varlıklarını sürdürmeya çalışmaktadırlar.[15]

15 Atiya, s. 69-74; Albayrak, 101-152.